

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARDA O'QISH MOTIVLARINI NAMOYON BO'LISHI

M.L.Saipova

O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti
"Xizmat faoliyatini tarbiyaviy-psixologik ta'minlash"
kafedrasida dotsenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7392783>

Annotatsiya. Maqolada kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda o'qish motivlarini shakllantirishning psixologik omillari tahlil qilingan. Ayniqsa, xorij olimlari tomonidan kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda o'qish motivlarini shakllantirish borasida olib borilgan ilmiy izlanishlari izohlab berilgan. Shuningdek, kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda o'qish motivlarini rivojlantirishga doir mualliflik yondashuvi ilgari surilgan.

Kalit so'zlar. o'quv faoliyati, ta'lim, o'zlashtirish, o'qish motivlari, ijtimoiy motvlar, baho olishga intilish, o'qituvchi va o'quvchining o'zaro munosabati.

Маълумки, bola o'qishda jamiyatdagi o'rnini tushunadi va bu narsa bolani shaxsan maktabda o'qishga tayyorligini ko'rsatadi. Bu motivlar ijtimoiy ta'sir natijalari. Ota onalar, bolalar bog'chasi bolada ijtimoiy turg'unlikni tug'dirganlar. Bola kelajakda yaxshi inson bo'lishi, madaniyatli va bilimli bo'lishi uchun shqishi kerakligini tushunadi.

Kichik maktab bolasi hozirgi kuni balan yashaydi. Ana shuni nazarda tutgan holda dars jarayonini shunday tashkil qilish kerakki, o'zining natijalarini ko'rsin, har kun darsda olayotgan bilimni ko'rayotgani, bilimi oshayotganini tushunishi lozim. Bola o'ziga o'zi qilayotgan ishlari, nimalarni biladi-yu, nimalarni bilmaydi, qaysini o'qidi-yu, qaysilarni o'qishi kerakligini belgilab olib, o'ziga hisobot berishi lozim. Burch va javobgarlik motivi birinchi kundan bolalar tomonidan tushunilmaydi. Hamma kichik maktab yoshidagi bolalar javobgarlik xissini tushunish tushunmasligi tadqiqotda aniqlandi. Faqatgina 25% bolalar "javobgaglik bu – o'qituvchi talab qilgan barcha narsani bajarish kerak"ligini aytishdi. Ular javobgarsizlikni yaxshiroq tushunishar ekan. (33% bolalar javobgarsizlik –vazifalarni bajarmaslikni tushunishar ekan).

Motivatsion o'qitishda maqsadning roli: Kichik maktab yoshidagi bolalar qandaydir qismda o'zlarini boshqarib, nima maqsadda kelganliklarini tushuna oladilar. Agar berilgan material qiyin bo'lib, bolaning qiziqishi bo'lmasa, bu qiziqish umuman so'nganli ko'zga yaqqol tashlanadi [3].

SHu o'rinda ta'kidlash kerak motiv o'rnida kelib, bolada alohida bajarishni namoyon qiladi. Lekin u o'z o'zidan paydo bo'lmaydi. Mo'ljalga olishning paydo bo'lishi uchun o'qituvchining maqsadi motivlarga asoslangan, o'quvchiniki esa

uni qabul qilishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Maxsus o'tkazilgan tajribada 30 foiz 1-sinfda to'liq maqsadni ko'zlab, ekspertlar tomonidan qo'yilgan maqsad bajarildi. Maqsadni amalga oshirish uchun ko'zlangan marraga etish uchun bola nafaqat ishtirok etishi, balki tahlil qilishi va muhokama qila olishi kerak. Eksperimentatorlar bolaga 7 minut ichida 8 mashqdan 3 tasini bajarishni taklif qilishdi. 31tadan faqat 14tasi taklif qilingan ishni o'zi bajardilar. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, hamma bolalar ham eksperimentatorlar tomonidan qo'yilgan maqsadni qaytara olmaydilar (buni 12 ta bola bajardi, 7 tasi mashqni bajarishga doir savol berishdi), 15 tasi misol ularga yoqqanligi va qiyinligini aytishib, shuni asosiy deb, qabul qilganliklari diqqatga sazovordir. Bu esa misolni echa olmay, ular oldiga qo'yilgan maqsadga amal qilmagan bolalar edi. Bu hol kichik maktab yoshidagi bolalarda ko'p uchrab turadigan maqsadni aniqlashtira olmaslik bilan bog'liq. SHu hisobdan o'qish jarayonida maqsadni aniq, tushunarli va motivatsiyaga asoslangan bo'lishi kerak [1].

L.S.Slavina o'tkazgan tajriba shu maqsadga aniq yo'naltirilgan. U kichik yoshdagi o'quvchilarga bir xil yo'nalishni taklif qiladi (aylana ichiga nuqta qo'yish, aylanalarga esa kvadratlarga qo'yilgan bo'ladi). Har bir kvadratta yuztadan aylana, hammasi bo'lib, bir varaqda 15 ta kvadrat yoki 1500ta aylana bo'ladi. Birinchi qismda bolalarga 2,5 ta oraliq yo'llanmasi beriladi. Tajriba o'tkazuvchi bolaga zarurat uchun kvadrat ichida juda ko'proq nuqtalar qo'yishni iltimos qiladi. SHu bilan birgalikda bola qancha xohlasa shuncha nuqta qo'yishi va qachon xohlasa ushanda to'xtatishi mumkinligini tushuntiriladi. Ikkinchi qismda esa maqsad aniq yo'naltirilgan edi. Nechta kvadrat ichiga nuqta qo'yilishi aytiladi, yoki oxirida bola ishni bajarishdan bosh tortadi, yoki ishga o'zgartirish kiritishni so'raydi. Sekin asta ish hajmi kamayib borishi kuzatiladi. Ikkinchi qismda bu natijalar o'zgarib, bolaning ish hajmi oshib, birinchi qismdan ko'proq ish bajaradi.

SHunda aniq bo'ldiki, ish hajmi qo'yilgan vaqt bilan bog'liq. Agar maqsad zaruratsiz bo'lsa, u ishga mutlaqo yordam bermas, yoki uning ko'tarilishi qiyin bo'ladi. SHundan keyin bola ish bajarishdan bosh tortadi. Agar mashq aniq bo'lib, qisqa vaqt ichida bajarilsa, bola keragidan ko'proq ish bajarishga harakat qiladi. So'zsiz bu maqsad aniq yo'nalganligi va motivatsiya an'anasini boshqarilishi, uni aniq jarayonga yo'nalishiga omil borligini ko'rsatadi. Bundan ham yaxshiroq natija olish uchun esa, maqsad yo'nalganligi ish boshidan bo'lishi va samarasi ham shunga yarasha bo'lmog'i lozim. Bola bajaradigan maqsadsiz yo'naltirib, zerikmasdan bajarishi mumkin.

SH.A.Amonashvili fikricha, 78 foiz bola olgan bahosidan norozi holda uyga ketadilar. Ularning fikricha uning javobi qoniqarli bo'lib, unga qoniqarsiz baho

berilgan deb o'yladilar. Boshqalari esa o'z omadsizliklariga ko'nikib, ishonchlarini yo'qota boradilar va olayotgan baholariga farqsiz bo'lib qoladilar. SHuning uchun kichik yoshdagi bolalar shu baho bilimi va darsga berilgan ko'rsatkichligini tushunishi lozim. Ko'rsatilgan motivatsiya o'qituvchi uchun diqqatga sazovor bo'lganda, bolada egoistik holatlari yuzaga kelib, yomon tomonga burilishi mumkin. Gruziyaning ko'pgina maktablarida yo'lga qo'yilgan kichik maktab o'quvchilarini baholamaslik tajribasi qiziqarli. 1964 yildan beri o'quv jarayonida kichik maktab yoshidagi bolalar baholanmaydi. Gruzin psixologlarining fikricha, baholashda bolaning asosiy motivatsiya xususiyati gavdalanadi. Bola unga qo'yilgan bahodan yuqori baho olishini istaydi, qiziqishi so'nadi. Bunday hol bolaga yomon ta'sir qiladi. Bahosiz o'qitish esa, bola hayajonini yo'qotib, o'qish, bilish motvini kuchaytiradi [5].

Qabul qilish ob'ekti nazariy jihatdan tushunarli bo'lishi shart. Tushunish jarayoni o'quvchi holatini ko'rsata bilishi kerak. Maxsus o'quv jarayoni qabul qilishning natijasi bo'lmog'i lozim. Ular o'z ichiga o'quv holatlarini, o'quv masalalarini baholash va kuzatishi kerak. V.Davidovning fikricha bu shartlarga amal qilish ichki motivatsiyani namoyon qiladi. Haqiqiy bilimga qiziqish natijalari bilimga umumiy yo'l topishda bilinadi. Uning qiziqishlarini oshirishi o'qishga bo'lgan xohishini ham oshiradi. O'qish davridagi motivlar kichik maktab yoshidagi qiziqishlarini bilishga biror ijodga, bir nima bilan shug'ullanishga qiziqish orasidagi farqlarni ajrata bilishlari lozim. Birinchi sinfga bola katta qiziqish bilan borib, o'z xohishi bilan dars qiladi. Dars vaqida o'z ishini to'xtatmaydi. U chizishni, o'qishni, rasm solishni yaxshi ko'radi, bundan zavqlanadi. Bu ishlarni o'z xohishi bilan qiladi. Bunday hollarda hech qanday emotsiyalar bo'lmaydi. Demak bu erda xaqiqiy bilimga intilishni ko'rib bo'lmaydi. Lekin shu o'rinda ishini sevib qolishi, xato qilib hayajonlanishi mumkin.

“Agar kichik maktab yoshidagi o'quvchilar, - deb yozadi V.V.Davidov, keragicha rivojlanmagan, etilmagan bo'lsa, keyingi nohaqlilik oqibatida psixologik quvonchni yo'qotadi. Birinchi va ikkinchi sinflarda bolalarda o'qishga nisbatan qoniqarlilik bo'ladi. Uchinchi sinfga kelib, u o'zgaradi. O'qishga qiziqishi so'nib boradi. Bu an'anani L.I.Bojovich va E.I.Kirichuk va boshqalar izlab topdilar. Ikkinchi sinfdagi yuqori natija uchinchi sinfdan tushib ketishi ma'lum bo'la boshladi. Iqtidorli sinflarda ham bu narsa ko'zga tashlandi. Bu narsa dars jarayonining tashkillashtirilishida katta ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. L.I. Bojovich o'quvchi qiziqishining tushib ketishini qiyin materiallarini o'zlashtirishga, bolalar yaxshi tayyormasligini ko'rsatdi. Bolalar maktabga birinchi qadam qo'yganlarida, o'qituvchining har bir gapini so'zsiz bajaradilar.

Ularning bajarishlari natijasida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabati yuzaga keladi. Ta'lim jarayonida bolalar o'zlarini o'z ma'suliyatlarini sezib, dars davomida o'z fikrlarini aniq bera oladilar [4].

Bu usulda tekshirilayotgan bola o'z ishi bilan do'stining ishini solishtirib, keyingi ishlarida izlanishlari kuchayib boradi. Jamoa bo'lib ishlashda jamiyatning fikrini yuzaga chiqaradi. Bola boshqalarga yordamga oshiqadi. Nafaqat o'zi, balki boshqalar oldidagi javobgarlik hissini seza oladi. Agar jamoa rivojlangan bo'lsa, ularda o'qishga nisbatan qiziqishning o'sishiga olib keladi. SHu yo'sinda bolalarda ijobiy tomonga motivatsiyalarni o'stirish imkoni tug'iladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Ефимова Н.В. Диагностика и коррекция мотивации учения у дошкольников и младших школьников. М.: Просвещение, 1991. – 172 с.
- 2.Жўраев Н.С. Ўқув мотивларини шакллантириш. – Тошкент: ТДПУ, 2008. – 62 б.
- 3.Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте. Пособие для учителя. – М.: Просвещение, 1983. – 96 с.
- 4.Матюхина М.В. Мотивация учения младших школьников. – М.: Педагогика, 1984. – 144 с.
- 5.Формирование учебной деятельности школьников / Под ред. В.В.Давыдова, И.Ломпшера, А.К.Марковой. – М.: Педагогика, 1982. – 216 с.